

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Necâtî Bey'in Belge Kıymetinde Bir Gazeli ve Şerhi
A Ghazel and Commentary of Necâtî Bey as a Document

Lütfi ALICI

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
lutfialici@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-0746-7231

Öz: XV. asır, klasik Türk şiirinin kurucu üstat şairlerinin yetiştiği asırdır. Bu asır şairlerinden Şeyhî mesnevîde, Ahmet Paşa kasidede, Necâtî de gazelde üstat kabul edilmişlerdir. Bunlardan aslen Edirneli olan Necâtî Bey, şiirleriyle Kastamonu'da tanınmıştır. Taşradan payitahta ulaşan şiirleri sayesinde önce sarayda daha sonra da şehzadelerin mahiyetinde divan kâtipliği ve nişancılık rütbesiyle devlet görevinde bulunmuştur. Devlet görevinden ayrıldıktan sonraki hayatını edebî sohbet ve meclislerde geçirmiştir. Necâtî Bey'in günümüze ulaşan tek eseri divanıdır. Şiirlerinde deyim ve atasözünü çok kullanması sebebiyle şair, mesel tarzı söyleyişle maruftur. Necâtî'nin şiirlerinin diğer bir hususiyeti sade ve âşıkane olmasıdır. Şairin yer yer hayat birikimine dayalı hikemî bir eda ile yazdığı şiirleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri şerhe konu olan "sandılar" redifli gazelidir. Rivayete göre şair bu gazelini hasta iken, ölümüne yakın aile fertlerine, dostlarına ve şiire veda mahiyetinde yazmıştır. Bir veda ve vasiyet şiiri olan bu gazel, sebep-i telifiyle birlikte edebiyat tarihi ve Necâtî Bey'in hayatını anlamak için belge kıymetindedir. Makale, Necâtî Bey'in hayatından izler taşıyan "sandılar" redifli gazelinin klasik tarzda yapılan şerhini konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Necâtî Bey, sebep-i telif, sandılar redifli gazel, şerh.

Abstract: XV. century is the century in which the founding master poets of classical Turkish poetry were raised. Among the poets of this century, Şeyhî was accepted as a master in masnavi, Ahmet Pasha was considered a master in kaside, and Necâtî was considered a master in ghazal. Necâtî Bey, who was originally from Edirne, was known in Kastamonu with his poems. Thanks to his poems that reached the capital from the countryside, he first served in the palace and then in the ranks of the princes, as a council clerk and as a marksman. He spent his life after leaving public office in literary conversations and assemblies. The only work of Necâtî Bey that has survived to the present day is his divan. The poet is known for his proverbial style, as he uses many idioms and proverbs in his poems. Another feature of Necâtî's poems is that they are simple and amorous. The poet also sometimes has poems written in a hikemi style based on his life experience. One of these is the ghazal with redif called they thought which is the subject of the commentary. According to rumor, the poet wrote this ghazal while he was sick, as a farewell to his family members, friends and poetry, who were close to death. This ghazal, which is a farewell and testament poem, is valuable as a document for understanding the history of literature and the life of Necâtî Bey, along with the reason for its composition. The article is about the classical style commentary of Necâtî Bey's ghazal with the rhyme "they thought", which bears traces from his life.

Keywords: Classical Turkish poetry, Necâtî Bey, reason for writing, ghazal with rhyme "they thought", commentary.

GİRİŞ

Her edebî eserin bilinen veya bilinmeyen bir telif sebebi vardır. Bu hususu Firdevsî-i Rûmî (d. 857/1453 - ö. 922'den sonra/1517'den sonra) *"Lîk her te'lîfe vardur bir sebeb/Kim sebebsiz nesne yokdur bu 'aceb"* beytinde veciz bir şekilde ifade eder. Edip ve şairler eserlerini genellikle bir saike istinaden yazarlar (Olgun; Parmaksızoğlu, 1990: 28; Kavruk, 2003: 1-2). Klasik Türk edebiyatı sahasında eserlerin sebep-i teliflerini biyografik eserlerde veya bizzat eserin kendisinde bulmak mümkündür. Bu cümleden olarak divanların yazılış sebepleri genellikle "dîbâce ve mukaddime" kısımlarında, mesnevilerin ise "sebeb-i te'lîf, sebep-i nazm-ı kitâb, sebep-i terceme ve hâtîme/hâtîmetü'l-kitâb" bölümlerinde bulunur. Eserin yazılış sebebine bazen belli belirsiz eserin içinde de yer verildiği görülür. Kitap boyutundan şiire kadar eserin telif sebebine onun yazılış hikâyesi demek de mümkündür. Şiir olarak kaside ve methiyelerin yazılış hikâyeleri muhtevalarında saklıdır. Nazire şiirlerin hikâyeleri çeşitlilik arz etmekle birlikte daha çok beğeni ve cevap verme düşüncesine dayanır. Bir şiir olarak gazellerin de az veya çok birer yazılış hikâyeleri vardır. Eserlerin telif hikâyeleri tabii olarak birbirinden farklı sebeplere dayanır. Bahse konu olan telif rivayetleri belge kıymetinde olabilir. Necâtî Bey'in şerhe konu olan "sandılar" redifli gazelinin böyle kıymetli bir yazılış sebebi vardır. Âşık Çelebi (d. 926/1520 - ö. 979/1572) Meşâirü's-Şu'arâ'da Necâtî Bey'in vefatını ve "sandılar" redifli gazelinin yazılışını şöyle hikâye eder: *"Merhum sene erba'a ve 'aşr ve tis'ami'ede haste olup çünki felek anı müşerref-i şeref-i ihtizâr eyler, oğulların ve güyegüsin ve havâşşın ihzâr eyler. Bu gazeli diyüp yazup ellerine virür. Size ve şi're vedâ'umdur diyü vedâ' eyler. Andan istiğfâr u tehlîl ile dünyâdan inkıtâ' eyler. Ol gazel budur."* (Kılıç, 2018: 364)¹. Merhum 914 senesinde hastalandı ve ölümüne yakın oğullarını, güveyini/damadını, ileri gelen bütün dostlarını huzuruna topladı. Size ve şiire vedamdır, diyerek son yazdığı bu gazeli onlara verdi. Sonra istiğfar ve kelime-i tevhit ile hayata gözlerini yumdu (Tarlan, 1997: XIX). Tezkirede bu rivayetten sonra "sandılar" redifli gazelin tamamı verilmiştir.

Necâtî Bey'in Hayatı

Edirne'de doğan Necâtî (d. 847-850?/1443-1446? - ö. 914/1509)'nin asıl adı çoğu kaynaklara göre İsbâ, Beyânî'ye göre Nûh'tur. Necâtî², şairin şiirde kullandığı mahlasıdır. Şairin ailesi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Necâtî'nin Edirneli yaşlı bir hanım tarafından köle olarak alınıp sonra evlat edinildiği, terbiye ve eğitimini Sâ'ilî adlı bir şairden aldığı bilinmektedir. Gençlik yıllarında şiir ve nesre yönelen şair, gittiği Kastamonu'da güzel şiirleri ve özellikle "döne döne" redifli gazeli ile tanınmıştır. Necâtî'nin gazelleri bu dönemde Bursa'da bulunan Ahmed Paşa (d. 830/1426? - ö. 902/1496-97)'nin beğenisini kazanmıştır. Yine bu dönemde sunduğu şiirlerini beğenen Fâtih Sultân Mehmed (d. 835/1432 - ö. 886/1481) tarafından divan kâtibi olarak görevlendirilmiştir. Şair bu görev ile taşradan İstanbul'a gelmiştir. Necâtî, Fâtih Sultân Mehmed'in vefatından sonra II. Bâyezîd (d. 851/1447 - ö. 918/1512)'in de takdirini kazanmıştır. II. Bâyezîd, oğlu Şehzâde Abdullâh'ı Karaman sancağına tayin ettiğinde Necâtî'yi de onun divan kâtibi olarak görevlendirmiştir. Şehzadenin üç yıl sonra aniden vefatıyla (H 889 M 1484) görevi sona eren Necâtî İstanbul'a dönmüştür. Şehzadenin vefatından duyduğu acıyı Sultan'a sunduğu bir mersiye ile dile getirmiştir. Yirmi yıl sonra Kazasker Müeyyedzâde Abdurrahmân Çelebi'nin aracı olmasıyla II. Bâyezîd, diğer oğlu Şehzâde Mahmûd'u Manisa sancağına (H 910 M 1504) tayin ettiğinde Necâtî'yi de nişancılık görevi ile şehzadenin yanında görevlendirmiştir. Bundan sonra "bey" nisbesi ile anılan Necâtî'nin mutluluğu bu şehzadenin de genç yaşta ölmesi (H 913 M 1507/8) üzerine yerini kedere bırakmıştır. Şehzadenin vefatı üzerine üzüntüsünü ifade eden bir mersiye yazan şair, tekrar İstanbul'a dönmüştür. Üst üste gelen acıların ardından belki de bir uğursuzluk olduğu düşüncesiyle Necâtî Bey, yeni bir devlet görevi kabul etmemiştir. Evlatları da kendisinden önce vefat eden şair, ömrünün geri kalan yıllarını kendisine bağlanan bin akçe aylıkla Vefâ semtindeki evinde ilim ve sanat sohbetleri yaparak geçirmiştir. 25 Zilkâde 914/17 Mart 1509 tarihinde

¹ Tezkirede "sandılar" redifli gazel hakkındaki bu rivayetten sonra şairin son şiirinin "Ey şabâ zülf-i nigârî 'anber-efşân eyledüñ/ Hâk olan bî-dilleri hâk ile yeksân eyledüñ" matlalı gazeli veya "Şu söz kim ola mişâl-i kelâm-ı ehl-i kemal/Selâsetinde hacil ola selsebîl ü zülal" matlalı natı olabileceği rivayeti de bulunmaktadır (Kılıç, 2018: 364).

² Şairin isimlerinin ve mahlasının (İsbâ /kurtarıcı, Nuh/kurtaran, Necâtî/kurtuluşa eren) manalarının kurtuluşla ilgili olması manidardır.

vefat eden Necâtî'nin mezarını yakın dostu olan Sehî Bey, mermerden yaptırmış ve üzerine de onun "*Bir seng-dil firâkına ölen Necâtî'nün / Billâhi mermer ile yapasuz mezârını*" beytini yazdırmıştır.

Edebî Şahsiyeti

Necâtî Bey, klasik Türk şiirinin kurucu şairlerindedir. Ahmet Paşa'dan sonra devrin en kudretli şairidir. Bu bağlamda Âşık Çelebi, Necâtî hakkında "bütün Anadolu şairlerinin ilk üstadıdır ve şiirleri dillerde atasözüdür." der (Kılıç, 2018: 362). Latîfî (d. 896/1491 - ö. 990/1582)'ye göre sözün ruhunu evvela Necâtî bulmuştur. Diğerleri bu hususta onu takip etmişlerdir. Şair, şiirlerinin kendisine has edası sebebiyle Melikü's-Şu'arâ ve Hüsrev-i Rûm; mesel tarzında söyleyişiyle Tûsî-i Rûm olarak anılmıştır (Canım, 2018: 502). Necâtî'nin dili sade, üslubu hayli güçlü ve etkileyicidir. Necâtî'nin kelime hazinesindeki zenginlik, ifadesindeki rahatlık, rindane edası, söylediklerini yeri geldikçe atasözü ve deyimlerle zenginleştirip süslemesi, şiirlerinde çok sayıda Türkçe kelime ve deyme yer vermesinin yanı sıra kafiye ve rediflerini de çoğunlukla Türkçe kelimelerden seçmesi, Türkçeyi aruza rahatça ve ustalıkla uygulayabilmesi de sanatının belli başlı özelliklerindedir. Osmanlı şiir dilinin kurucu isimlerinden biri kabul edilen Necâtî'nin, muasır şairler üzerinde olduğu gibi sonraki yüzyıllarda yaşamış şairler üzerinde de hayli etkisi olmuştur. Necâtî Bey, divanında Anadolu şairlerinden Şeyhî'yi, İran şairlerinden Kemâlüddin İsfahânî'yi, bilhassa Nizâmî'yi ve Selmân-ı Sâvecî'yi, Câmî'yi beğenerek anmaktadır. Necâtî, yaşadığı dönemden başlayarak günümüze kadar üstat olarak kabul edilmiştir. Âşık Çelebi'ye göre Osmanlı şairleri arasında mesnevide Şeyhî, kasidede Ahmed Paşa, gazelde ise Necâtî kendilerinden öncekileri âdeta yok hükmüne indirgemişlerdir. Gazelde üstat kabul edilen şairin şiirleri âşıkane'dir.

Eserleri

Necâtî Bey'in günümüze ulaşan tek eseri divanıdır. Şair divanını Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi adına tertip etmiştir. Necâtî Bey Divanı, Ali Nihad Tarlan tarafından 1963 yılında neşredilmiştir. Aynı neşirden hareketle Mehmed Çavuşoğlu 1971 yılında divanın tahlilini hazırlamıştır (Tarlan, 1997: XV-XXVIII; Çavuşoğlu, 1971: 5-24; Filiz, 2018: 362-367; Kaya, 2013: Necâtî Bey, <https://teis.yesevi.edu.tr>).

Bu makalenin konusu XV. asır klasik Türk şiirinin kurucu şairlerinden Necâtî Bey'in "sandılar" redifli yek-âvâz gazelinin şerhidir. Şerh, Arapça bir kelime olup sözlük anlamı, "açma, ayırma; bir ibâreyi veya eseri açıklama; açık anlatma"dır (Devellioğlu, 1997: 991). Necâtî Bey'in "sandılar" redifli gazelinin yazılış sebebi biyografik kaynaklarda yer almaktadır. Rivayete göre şair, bu gazeli hayatının son demlerinde şiire ve dostlarına veda ve nasihat maksadıyla yazmıştır. Bu sebeple gazele şairin dünya algısı, hayatı, aşk anlayışı ve edebî üslubu belirgin olarak yansımıştır. Şerhe konu olan bu gazele tahmisler de yazılmıştır. Beğeni sebebiyle yazılan tahmisler gazeli açan manzum şerh mahiyetinde şiirlerdir. Gazelin şerhinde beyitlere değişik bakış açısı sunan söz konusu tahmislerden de istifade edilmiştir. Necâtî Bey'in son şiiri olduğu rivayet edilen bu gazelinin şerh edilmesi hem klasik Türk şiirini hem de şairi anlamaya ve tanımaya önemli katkılar sağlayacaktır.

Gazelin Eski Harfli Metni ve Çeviri Yazısı

بر دم ايکن دولت دنيایي بر دم سانديلر	Bir dem iken devlet-i dünyâyı bir dem şandılar
بو فنا کلزارینک عیشنی عالم سانديلر	Bu fenâ gül-zârınuñ ‘ayşını ‘âlem şandılar
شول قدر زاریلغ ایتدم کیم جهان بنیادینی خانقاه شیون و ایوان ماتم سانديلر	Şol kadar zârılığ itdüm kim cihân bünyâdını Hânqâh-ı şîven ü evvân-ı mâtem şandılar
اهل دللر کوريجک آیینه ده تصویرکی باغرينه باصمشدورر عيسایی مريم سانديلر	Ehl-i diller göricek âyîne de taşvîrûñi Bağrına başmışdurur ‘İsâyi Meryem şandılar
چاک چاک ایتدی قرا زلفکله کعبه جبه سن ژنده لر کیمشدر ابراهیم ادهم سانديلر	Çâk çâk itdi çara zülfüñle Ka‘be cübbesin Jendeler geymişdür İbrâhîm Edhem şandılar
اینجه لکده بیلکه مانندی یوقدر دیدیلر یوغ اولار کاول هلال ابرولرک کم سانديلر	İncelikde bilüñe mânendi yoğdur didiler Yoğ olalar k’ol hilâl ebrûlaruñ kem şandılar
یوزینه کفلر اوروب بیره سوروب اجیتدیلر بیلمزین دریای عمانی بنم نم سانديلر	Yüzine kefler urup yire sürüp acıtdılar Bilmezsin deryâ-yı ‘Ummâñı benüm nem şandılar
صونديلر بر جرعه کیم بیک بیل یاشر ایچن تمام بو پری رولر نجاتی بیزی آدم سانديلر	Şundılar bir cür‘a kim biñ yıl yaşar içen temâm Bu perî-rûlar Necâtî bizi âdem şandılar

(Tarlan,1997: 191)

Vezein: Bir dem iken devlet-i dünyâyı bir dem şandılar

- . . - / - . . - / - . . - / - . . -

(-)

Bu fenâ gül-zârınuñ ‘ayşını ‘âlem şandılar

. . . - / - . . - / . . . - / - . . -

(-)

(-)

Fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün

Gazelde veznin metinle örtüşmesi için şair, birinci beyitte üç imale (*iken, bu, ayşını*), iki vasl; ikinci beyitte bir med (*hân*), dört vasl; üçüncü beyitte üç imale (*göricek, âyinede, bağrına*), iki vasl; dördüncü beyitte dört imale (*çâk, itdi, çara, Ka‘be*), bir med (*İbrâhîm*), iki vasl; beşinci beyitte dört imale (*incelikde, bilüñe, olalar*), bir vasl; altıncı beyitte altı imale (*yüzine, yire, acıtdılar, ‘Ummâñı*) ve yedinci beyitte üç imale (*içen, bu, bizi*) yapmıştır. Bu aruz uygulamaları aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Gazeldeki Aruz Uygulamaları								
	1. Beyit	2. Beyit	3. Beyit	4. Beyit	5. Beyit	6. Beyit	7. Beyit	Toplam
İmale	3	-	3	4	4	6	3	23
Vasl	2	4	1	2	1	-	-	10
Sekt	-	-	-	-	-	-	-	-
Med	-	1	-	1	-	-	-	2
Zihaf	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	5	5	4	7	5	6	3	35

Buna göre şair vezin uygulamasında beş beyitlik gazelde toplam 23 kez imaleye, 10 kez vasla, 2 kez medde başvurmuştur. Şair, vezin uygulamasında zihaf ve sekte hiç başvurmamıştır. Toplam yapılan uygulama sayısı 35'tir. Şairin, vezne 35 kez müdahalede bulunduğu görülmektedir. Şairin zihafa başvurmaması aruz kullanımı açısından önemlidir.

Kafiye: Kafiyeleli mısraların sonundaki *dem*, *âlem*, *mâtem*, *Meryem*, *Edhem*, *kem*, *nem*, *âdem* kelime köklerinin sonlarındaki **em** sesleri gazelin kafiyesini oluşturmaktadır. Kelimelerdeki **m** sesleri kafiyenin asıl unsuru olan revî harfidir. Bu sebeple gazelin kafiyesi kafiye-i mücerrededir.

Redif: Kafiyeleli her mısranın kafiye harfinden sonra tekrarlanan *şandılar* ifadesi gazelin redifini oluşturmaktadır.

Gazelin Şerhi

بر دم ایکن دولت دنیایی بر دم صاندیلر

یو فنا کلزارینک عیشنی عالم صاندیلر

1 Bir dem iken devlet-i dünyâyı bir dem şandılar

Bu fenâ gül-zârınuñ ‘ayşını ‘âlem şandılar

Bir nefes iken dünya mülkünü daimi sandılar; bu yokluk gül bahçesinin yeme içmesini âlem sandılar.

Necâtî, hayatının son demlerinde yazdığı rivayet edilen sandılar redifli bu yek-avaz gazelin matla beytinde dünya hayatının faniliği hususunda samimi uyarıda bulunmaktadır. İlk mısradaki “bir dem” ifadesi ile dünya hayatının bir nefes, bir an kadar kısa olduğu belirtilir. Aynı ifade ile dünya hayatının bir nefese bağlı olduğu da vurgulanır. Bir nefeslik olmasına rağmen bir kısım insanlar yine de dünya mülküne rağbet eder. Devlet-i dünya, dünya hayatında elde edilen mülk, ikbal, makam, mevki, sağlık ve zenginlik gibi nimetlerdir. Aynı mısradaki kullanılan ikinci “bir dem” ifadesi oyun, eğlence manasındadır. Gazelin bazı nüshalarında ikinci “bir dem” ifadesi “her dem” olarak geçmektedir. Her dem mısraya daimi manası katmaktadır. Dünya da anılan nimetleriyle daimi imiş gibi ehl-i dünyâyı aldatır. Dünya devletine aldananlar hayatı “bir dem” yani “bir oyun ve eğlence” sanırlar. Dünya hayatının her dem yani daimi olduğunu zannedip ölümü unuturlar. Bu fani dünyada yeme içme ve eğlenme gibi geçici zevkleri hayat sanırlar. Dâr-ı fenâyı böyle sananlar Kur’an-ı Kerim’de “*Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın.*” (Kur’an-ı Kerim, 31/33); “*Bu dünya hayatı eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise, işte asıl hayat odur. Keşke bilselerdi!*” (Kur’an-ı Kerim, 29/64) gibi ayetlerle uyarılır. Dünya devleti bir karar üzere devam etmediği gibi sonunda yok olur. Fena gülzârı yani dünya nihayetinde darmadağın olur. Buna rağmen asıl hayat olan ahiret hayatı hakiki kulluk ile dünyada kazanılır. Bu sebepten fani dünya hayatı, baki ahiret hayatını kazanmak için gereklidir. Beyitte dünya hayatı değil dünyada dünyevi hayat sürenler tenkit edilir¹. Bu gazele nazire yazan Balıkesirli Zâtî (d. 876/1471 - ö. 954/1547) “*Tâ kıyâmet*

1 Necâtî Bey Divanı’nda şairin dünya anlayışını yansıtan başka beyitler de bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitler Necâtî’nin dünya algısının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak mahiyettedir.

haşr olur âdemle âlem sandılar/Âlemün bu ârizî zevkını âlem sandılar//Ârif anlardur cihânun zevki bir dem sandılar/Câhil anlardur safâ-yı dehri bir dem sandılar” (Tarlan, 1967: 312) diyerek ariflerin ve cahillerin cihana bakışını dile getirir. Beyte göre arifler cihan zevkini “bir an, bir nefes” görürlerken cahiller dünya safasını “bir eğlence” sanırlar. Aynı gazeli tahmis eden Bursalı Rahmî Çelebi (d. ?/? - ö. 975/1567/68) ve Kara Fazlî (d. ?/? - ö. 971/1564) “Ehl-i dünyâ kim cihân zevkını dem-â-dem sandılar/Veh ki bu mâtem-sarâyın cây-ı hurrem sandılar/Bî-bekâ iken esâs-ı ömr muhkem sandılar” (Tıgılı, 2006: 109); Câm-ı meyden mest olanlar kendüyi Cem sandılar/Cür’asın tîğ-ı ecel zahmına merhem sandılar/Bezm-i gamda sâkî-i devrânı mahrem sandılar (Özkat, 2005: 257) diyerek Necâtî Bey ile aynı yaklaşımı paylaşırlar. Hatta şairler ehl-i dünya tipi ve onun dünya kabulünü anlatarak şerhe konu olan beyti daha da anlaşılır hâle getirirler. Ehl-i dünya sahip oldukları devletin sarhoşluğu ile bütün dertlerine çare bulacaklarını düşünürler. Hatta sâkî-devrânı/Azrail’i kendilerine dost sanırlar. Yanılgı içinde olduklarını ancak ecel kadehini içtikleri zaman anlarlar. Hakikati hayatın son deminde idrak etmenin de bir faydası olmaz. Ayrıca beyitteki devlet-i dünya tamlaması ile zamane devletlilerin hayat kabullerinin nazara verildiğini düşünmek mümkündür. Tekrar edilen “bir dem” ifadeleri ile fani dünya hayatının baki ahiret hayatına nispetle bir an kadar kısa olduğu ifade edilir.

Beytin birinci mısraında iki defa kullanılan “bir dem” ifadesi yazılışları aynı manaları farklı olduğundan *cinas* yapılmıştır. Ayrıca “dem” kelimesinde “nefes, an; yeme içme” manalarına gelecek şekilde *tevriye* yapılmıştır. Aynı mısra da “bir dem iken devlet-i dünyâ” ifadesinde dünya hayatını bir nefes addetmek *tefrit* yoluyla *mübalağadır*. İkinci mısradaki “fenâ gül-zârı”ndan maksat *mecaz* ile dünyadır. Dünya aynı zamanda gül bahçesine *teşbih* edilmiştir. Aynı mısradaki “âlem” kelimesi *tevriye* ile hayat ve eğlence manalarına kullanılmıştır. Beyitte “dem, devlet-i dünyâ, fenâ gül-zârı, ayş ve âlem” kelimeleri *tenasüp* içindedir.

Beyitte samimi ve veciz bir şekilde dünya hayatından maksadın oyun, eğlence, yeme ve içme değil ahiret hayatına hazırlık olduğu dile getirilmiştir.

شول قدر زاريلغ ايتدم كيم جهان بنياديني

خانقاه شيون و ايوان ماتم صانديلر

2 Şol kadar zârîlîğ itdüm kim cihân bünyâdını

Hânkâh-ı şîven ü eyvân-ı mâtem şandılar

O kadar ağlayıp inledim ki işitenler bu cihan binasını inilti tekkesi ve matem köşkü sandılar.

Şair gazelin matla beytinde bir nefeslik dünya hayatını eğlenme, yeme içme sananları tenkit ederken dolaylı olarak kendi dünya algısını da dile getirir. Hüsn-i matlada sözün seyri dış dünyadan şairin kendi hayatına çevrilir. Beyitte ifade edildiğine göre şairin hayatı pek de kolay geçmemiştir. Zârîlîğ etmek; ağlamak, inlemek demektir. Şairin ağlama ve inlemesi adeta cihanı doldurmuştur. Onu duyanlar cihan binasını hânkâh-ı şiven/inilti tekkesi ve eyvân-ı mâtem/matem köşkü sanmışlardır. Bu ifadeler şairin çocukluk yıllarında yaşadığı sıkıntılı hayattan izler taşımaktadır. Kaynaklar, Necati Bey’in bir savaş esirinin veya Edirneli dul bir kadının oğlu olduğundan bahsederken Sâ’ilî adlı bir şair tarafından yetiştirildiğini ifade eder. Necâtî hakkında Lâtîfi ise “Abdullah oğludur ve şehr-i Edirne’de Sâ’ilî nâm bir

Dünyâ diyene meyl ü muhabbet hatâ imiş (Tarlan, 1997: 110)

Terk it *Necâtî* hâce-i dünyâ-peresti kim
Kef geçme mâl üstine virdi kemâl ana (Tarlan, 1997: 151)

Cihân-ı pîre-zâle baş koşanlar
Necâtî er degüldür er degüldür (Tarlan, 1997: 224)

Eyâ sôfi kalenderdür *Necâtî*
Öşünmez mansib ile câh ile ol (Tarlan, 1997: 353)

müte'acem şa'irün kuludur." (Canım, 2018: 501) der. Bu ifadeler şairin çocukluk ve ilk gençlik yıllarının pek de kolay geçmediğini göstermektedir. Kimsesiz, garip, yetim ve yoksul¹ olan şairin hayatı ağlayıp inlemekle geçmiştir. Gazelde sözün sevgiliye doğru seyrine baktığımızda şairin ağlamasına sebebin aşk olduğunu söylemek de mümkündür. Ayrıca şairin divanındaki "Âdeti hûbların cevr ü cefâdır amma/Bana ettiklerini kimselere etmediler", "Hasretünle bu Necâtî ölür ise diyesüz/Â garîb ü vâ garîb ü hâ garîb eyvâ garîb" bu ve benzeri beyitleri ile şu vasiyeti "Bir sîm-ten firâkına ölen Necâtî'nün/Bi'llâhi mermer ile yapasız mezârını" (Tarlan, 1997: 268, 161, 527) bu kanaati destekler mahiyettedir. Divan şiiri ikliminde ahvâl-i âşk "Evvel âsân görünür sonra belâlar gösterir" (Tarlan, 1992: 137). Aşkın en müşkül belaları ayrılık ve sevgilinin rakibe rağbetidir. Bu sebepten âşıklık "Bir demür tağı delip boynuna almak gibidür." (Çavuşoğlu, 1977: 519). Âşıklık bu kadar zor iken âşık bir de kimsesiz, garip ve yetim ise kârı tabii olarak ağlayıp inlemez. Âşığın feryat ve figanı cihanı doldursa da sevgiliye tesir etmez. Bu durumda vuslat ümidi, ruz-ı mahşerde divana kalır. Beyitte cihan binasının tarikat müntesiplerinin toplanıp merasimlerini yaptıkları hânkâh olarak tasavvuru şiire sosyal hayatın bir yansımasıdır. Şair, bu ifadesiyle toplumun önemli kıymetlerinden olan tekke hayatını da nazarlara sunmaktadır.

Beyitte dert ile ağlayıp inleyerek cihanı sesli zikir yapılan tekkeye ve yas köşküne çevirmek *mübalağadır*. Cihan, inilti tekkesi ve matem köşküne *teşbihin tesviye* çeşidiyle benzetilmiştir. Beyitte "zârîlîg, şîven, mâtem"; "cihân, bünyâd, hânkâh ve eyvân" kelimeleri iki ayrı *tenasüp* içindedir.

Beyitte şair kendi gerçek hayatından bahisle karşılaştığı zorluklar ve sevgili elinden çektiği sıkıntıları dile getirmiştir.

اهل دللر كوريجك آيينه ده تصويركى

باغرينه باصمشدورر عيسايى مريم صانديلر

3 Ehl-i diller göricek âyîne de taşvîrûni

Bağrına basmışdurur 'İsâyi Meryem şandılar

Ey Sevgili, gönül ehli insanlar aynadaki resmini görünce Hz. Meryem Hz. İsâ'yı bağrına basmış sandılar.

Beyitte iltifat ile hitabın yönü sevgiliye çevrilerek onun medih ve tavsifi yapılmaktadır. Âşığı ağlatıp inleten sevgilinin tavsifi onun aynadaki tasvirini gören ehl-i diller vasıtasıyla yapılmaktadır. Lügatte ehl-i dile gönül ehli, gönül erbabı, gönül eri, gönlünde birlik ve huzur zevkini bulan, gerçeği idrak etmekten gelen gönül zenginliği ve müsamahaya sahip kimse, irfan sahibi, arif; rint; derviş, âşık ve şair manaları verilmektedir. Ehl-i dil olarak nitelendirilen bu tiplerin ortak yönleri hakiki âşık olmalarıdır. Klasik Türk şiirinde şair de kendisini hakiki âşık olarak görür (<http://lugatim.com>; <https://sozluk.gov.tr>; Pakalın, 1993: CIII, 48-50; Akalın, 1980: 99; Özön, 1987: 192). Şair hakiki âşık da olsa klasik Türk şiiri aşk ikliminde sevgiliyi ancak tasvirinde veya rüyasında görebilir. Beyitte de sevgilinin aynaya yansıyan tasvirinden/resminden bahsedilmektedir. Sevgili güzelliğinin farkına ayna sayesinde varır. Eskiden gözgü ve mir'at da denilen aynalar gümüş, demir yahut çeliğin parlatılması suretiyle imal edilir, hava ve nemden paslanıp kararmaması için de keçe kılıflar içinde saklanırmış.

¹ Necâti Bey Divanı'nda kendi hayatıyla ilgili olarak kimsesiz, garip, yalnız, yetim ve yoksul olduğunu dile getiren beyitler bulunmaktadır.

Bir veche unuduldu Necâtî ki kimsene
Mihnet-serâsı kapusun açmaz meger ki bâd (Tarlan, 1997: 175)

Bayram irişdi her kişi beg gibi şâdumân
Miskîn Necâtî mu'tekif-i gûşe-i melâl (Tarlan, 1997: 348)

Merhamet kılmaz isen ey dişleri dürr-i Aden
Ha Necâtî ha bir âvâre gözi yaşlu yetîm (Tarlan, 1997: 359)

Uryânîlg ile cânı çıkupdur Necâtî'nün
Tâbüti hil'at ü kefeni pîrehan bilür (Tarlan, 1997: 359)

Zamanla bu madeni aynaların yerini arkası sırlı cam aynalar almıştır. Ayna kendisine bakan kimseyi görünüş itibarıyla âdeta içine çektiği için şairler aynanın sevgililerini kendisine çekerek kucakladığından dert yanar ve onu kıskanmış görünürler (Şentürk, 2009: 103; Şentürk, 2016: 484-487). Beyitte de benzer bir yaklaşımla sevgilinin güzelliği methedilmektedir. Ayna tozlu, paslı ve kararmamış ise her şeyi olduğu gibi gösterir. Bu hâliyle ayna saflığı, temizliği ve doğruluğu temsil eder.¹ Beyitte ayna bu hususiyetiyle “tertemiz”² olan Hz. Meryem’e, sevgili de tazelik, güzellik ve can bağışlayıcılık bakımından Hz. İsa’ya benzetilmiştir³. Klasik Türk şiirinde insan güzelliği dile getirilirken dinine bakılmaz (Şentürk, 2009: 38). Güzel vasıtasıyla Allah’ın yaratıcı kudreti dile getirilir. Kimden kime karşı olursa olsun nihayetinde bütün övgüler Allah’a aittir. Beyitte bu anlayışın tesiri olduğunu söylemek mümkündür. Âşık, sevgiliyi göremiyorken gönül ehli de olsa başkalarının sevgiliyi görmeleri muhaldir. Sevgiliyi aynadan bile kıskanan âşık, onu kendisinden başka kimsenin görmesine razı olmaz. Aslında her şey âşığın gönlünde cereyan etmektedir. Âşık, kendi gönül aynasına yansıyan sevgili tasavvurunu gönül ehlinin dilinden nakletmektedir. Âşığın sevdiğini fevkalade güzel bulup methetmesi tabiidir. Ehl-i dil, gönlü ayna gibi saf ve pak hakikat ehli kimselerdir. Bu sebepten methin gönül ehlinin şahit tutulup onların dilinden yapılması sevgili için ayrı bir kıymettir. Beyit bir ayna gibi klasik Türk şiirinin anılan güzellik anlayışının yanı sıra sosyal boyut olarak Fatih Sultan Mehmet Han dönemi hoşgörü atmosferini yansıması bakımından önemlidir. Kiliselerdeki İsa-Meryem tablolarından birini aksettiren bu beyit klasik Türk şiirindeki resim unsurunun kaynaklarının incelemesi bakımından oldukça dikkate değerdir (Çavuşoğlu, 1971: 37).

Beytin manası kişiyi sevmek, kucaklamak, kıymet vermek; kabul etmek, koruyup kollamak anlamına gelen “bağrına basmak” deyimini ile kuvvetlendirilmiştir. Beyitte Hz. İsa-Meryem tablolarından hareketle ayna Hz. Meryem’e; sevgili de Hz. İsa’ya *teşbih* edilmiştir. Bu benzetmede kullanılan “âyine, tasvir, İsa ve Meryem” kelimeleri *tenasüp* içindedir. Beyitte ayrıca Hz. İsa ve Hz. Meryem’e telmihte bulunulmuştur.

Beyitte şair, bir âşık olarak kendi gönül aynasına yansıyan sevgilinin tavsifini bir tablo halinde gönül ehlinin dilinden nakletmektedir.

¹ Necâtî Bey, şiirlerinde aynayı değişik ilgi ve alakalarla kullanmıştır. Bu manzumeden olarak aşağıdaki beyitleri örnek olarak vermek mümkündür.

Sen olasan diyu yir yir asılıp *âyîneler*
Gelene gidene eyler nazarı döne döne (Tarlan, 1997: 434)

Geydi nemed gedâ gibi geldi eşigüne
Senden safâ nazar umar ey dil-ber *âyîne* (Tarlan, 1997: 462)

Ey perî *âyîne*de kim görse tasvîrün senün
Âsmân olmuş sanur İsa gibi yirün senün (Tarlan, 1997: 337)

Hüsnün durur Necâtîyi gûyâ iden eger
Tûtîyi söylesün dir isen göster *âyine* (Tarlan, 1997: 462)

² Kur’an-ı Kerim’de, “*Melekler şöyle demişti: Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı ve seni bütün dünyadaki kadınlara üstün eyledi.*” (Kur’an-ı Kerim, 3/42) ayetiyle Hz Meryem’in seçkinliği, üstünlüğü ve tertemiz oluşu dile getirilmiştir.

³ Necâtî Bey’e muasır şairlerden Cem Sultan, Adnî ve Mesîhî’nin şiirlerinde aynı Hz. Meryem ve Hz. İsa motifi görülmektedir.

Lebün hâlini zülfün halkası çekmiş kenârına
Sanasın tıfl-iken İsa yatur *Meryem* kucağında (Ersoylu, 1981: 234)

Zülfün ki la’lünü tolaşup ditrer üstine
Meryem-durur ki İsa’yı almış kucağına (Yücel, 2002: 85)

Ma’nâ-yı cân-feşân ile şi’ri Mesîhî’nün
Meryem durur ki İşi’yı almış kucağına (Mengi, 1995: 259)

چاک چاک ایتدی قرا زلفکله کعبه جبه سن

ژنده لر کیمشدر ابراهیم ادھم صاندیلر

4 Çāk çāk itdi qara zülfünle Ka'be cübbesin

Jendeler geymişdür İbrāhīm Edhem şandılar

Kâbe, senin siyah zülüflerini kıskanarak örtüsünü parça parça etti. Bu hâli görenler onu yırtık hırka giymiş İbrahim Edhem sandılar.

Üçüncü beyitte sevgilinin güzelliğini bir tablo hâlinde yansıtan şair bu beyitle birlikte onun kendi nazarında ön plana çıkan güzellik unsurlarını dile getirmektedir. Sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biri hiç şüphesiz zülfüdür. Zülf, yanağın her iki tarafından halka halka aşağı doğru sarkan saçtır. Siyah rengi, misk kokusu, kıvrım kıvrım şekli, uzunluğu, dağınık ve perişan oluşuyla âşığı kendine bağlar. Zülf, beyitteki gibi genel olarak saç manasına da kullanılır. Sevgilinin yüzünü örttüğünden siyah rengi ve misk kokusu sebebiyle Kâbe örtüsü olarak tahayyül edilir (Erdoğan, 2013: 118-119,151). Âşık için sevgilinin yüzü Kâbe, yüzünü örten siyah saçları ise Kâbe örtüsüdür. İslami inanışa göre yeryüzünde yapılan ilk mabet Kâbe'dir. Mukaddes Kâbe Mekke'de Mescid-i Haram'ın ortasında bulunmaktadır. Müslümanların kiblesi Kâbe evvela çeşitli renklerde Kisve-i Şeriflerle örtülmüştür. Abbasiler döneminden bu yana siyah renkli ve güzel kokulu Kisve-i Şerif ile örtülegelmıştır. Kâbe'nin örtüsü hicri takvime göre zilhicce ayının dokuzuncu günü hac sırasında her yıl yenisiyle değiştirilir. Eski örtü ise parçalara ayrılarak İslam'a hizmet etmiş önemli kişilere veya devlet başkanlarına hediye olarak verilir (Ünal, 2001: 14-21; Uzun, 2001: 23-26). Şair Kâbe'nin eski örtüsünün parçalara ayrılması hadisesini şairane güzel bir sebep ile sevgilinin siyah saçının övgüsünde kullanmıştır. Buna göre Kâbe, sevgilinin siyah saçlarını görünce kendi siyah örtüsünü parça parça etmiştir. Kâbe'yi bu hâl ile görenler ise onu yırtık hırka giyen İbrahim Edhem zannetmişlerdir. Bir rivayete göre İbrahim Edhem (ö. H 161/M 778) Belh hükümdarı iken gaipten duyduğu bir ses sebebiyle tacını, tahtını, malını, mülkünü terk ederek züht yoluna girmiştir. Memleketi Belh'ten ayrılarak Mekke'ye gelmiş, burada zahidane bir hayat sürmüştür (Üstüner, 2014: 352-353). Beyitte Kâbe, parça parça olmuş örtüsü sebebiyle eski ve yırtık hırka giydiği söylenen İbrahim Edhem'e benzetilmiştir. Beyitte sevdiği uğruna dünyadan el etek çeken maruf mutasavvıf İbrahim Edhem hatırlatılmıştır. Bu beyitte de sevgilinin zülfü İslami unsurlar vasıtasıyla medih ve tavsif edilmiştir. Beyit ihtiva ettiği edebî sanatlar vasıtasıyla mana derinliği kazanmıştır.

Beytin manası "parçalara ayırmak" anlamına gelen "çāk çāk itmek/parça parça etmek deyimi ile kuvvetlendirilmiştir. Kâbe'ye insan hüviyeti verilip sevgilinin siyah saçını kıskanması *teşhis* ile yapılmıştır. Kâbe'nin eskiyen örtüsünün parçalara ayrılmasını sevgilinin saçını kıskandığına bağlayarak açıklanmasında *hüsn-i ta'lil* vardır. Kâbe evvela eski ve parçalanmış örtüsüyle İbrahim Edhem'e *teşbih* edilmiş, sonra da Allah aşkıyla memleketi Belh'i terk edip Kâbe'ye gelen İbrahim Edhem ve menakıbına *telmiḥ* yapılmıştır. Beyitteki "çāk çāk, kara zülf, Kâbe, cübbe, jende, giymek ve İbrahim Edhem" kelimeleri *tenasüp* içindedir.

Beyitte şair sevgilinin zülfünü siyahlık, güzel koku ve perişanlık bakımından Kâbe'nin siyah örtüsü ve İbrahim Edhem'in yırtık hırkası vasıtasıyla methetmektedir.

اینجه لکده بیلکه مانندی یوقدر دیدیلر

یوغ اولار ک'ول هلال ابرولرک کم صاندیلر

5 İncelikde bilüne mænendi yoqdur didiler

Yoğ olalar k'ol hilâl ebrûlaruñ kem şandılar

Beline incelikte benzeri yoktur, dediler; yok olasıcalar o hilâl kaşlarını daha aşağı sandılar.

Bu beyitte de sevgilinin medih ve tavsifine beli ve ebruları vasıtasıyla devam edilmektedir. Klasik Türk şiirinde bel anlamında "bil veya miyân" kelimeleri kullanılır. Bu şiirde güzelin belinin en belirgin vasfı ince olmasıdır. Bel öylesine incedir ki varlıkla yokluk arasındadır. Beli tarif etmede en çok

kullanılan benzetme unsuru kıldır. Aslında sevgilinin beli kıldan da incedir. Kıldan da ince belin varlığı ancak kemer ile belli olur (Erdoğan, 2013: 467-474). Sevgilinin beli hakkında konuşanların dedikoducu rakipler olması muhtemeldir. Âşık, rakipler vasıtasıyla sevgilinin belini övdükten sonra sözü onun hilal ebrularına getirir. Ebru Farsça bir kelime olup kaş manasındadır. Kaş, sevgilinin başta gelen güzellik unsurlarındandır. Şekil, renk ve kokusuyla âşığı kendine cezbeder. Şiirde sevgilinin güzelliği bağlamında çeşitli ilgi ve alakalarla kullanılır. Kaşların en belirgin vasfı “hilal veya yay” gibi ince olmasıdır. Beyitte de sevgilinin kaşları hilal gibi ince olarak tavsif edilmektedir. Şair, sevgilinin belinin inceliği hususunda rakiplerin yaptığı dedikodulardan hareketle sevgilinin beli incedir amma kaşları da incelik ve zariflik bakımından belinden aşağı değildir, demektir. Sevgilinin hem beli hem de kaşları incedir. İncelik bakımından belini anıp kaşlarını kem sanmak/kötü, fena sanmak doğru değildir. Bu noksan yaklaşım eğri sözlü rakibe aittir. Âşık, rakibi sevgilinin yanında veya yakınında hiç görmek istemez. Sevgili hakkında konuşmasından da son derece rahatsız olur. Beyitte hem bu sebepten hem de sevgili hakkındaki noksan yaklaşımı sebebiyle rakibe “yok olalar”/ yok olasıcalar diye beddua eder. Yok olmak deyimi “ortadan kalkmak, varlığı sona ermek” demektir. Âşık ancak rakip yok olursa yani ölürse rahat eder. Yok olmak deyimi aynı zamanda sevgilinin beli ve kaşlarının yok denecek kadar ince olmasını da hatıra getirmektedir.

Beytin manası “ortadan kalkmak, varlığı sona ermek” anlamına gelen “yok olmak” ve “kötü, noksan sanmak” anlamına gelen “kem sanmak” deyimleri ile kuvvetlendirilmiştir. Beyitte yok olmak deyimi bir *irsal-i mesel* olarak temenniden ziyade beddua olarak kullanılmıştır. Belin incelikte benzerinin olmaması hatta belin yok olması *ifrat* yoluyla *mübalağadır*. Kaşlar incelik ve eğrilik bakımından hilale *teşbih* edilmiştir. Beyitteki “ince, bel, hilal ve ebru” kelimeleri tenasüp içindedir.

یوزینه کفله اوروب ییره سوروب اجیتدیلر

بیلیمزین دریای عمانی بنم نم صاندیلر

6 Yüzine kefler urup yire sürüp acıtdılar

Bilmezsin deryâ-yı ‘Ummânı benim nem şandılar

Yüzüne tokatlar vurup, yere sürüp acıtdılar. Bilmiyorum! Umman Denizi’ni benim neyim sandılar.

Bu beyitte şair iltifat ile hitabın yönünü sevgiliden kendisine çevirerek yaşadığı sıkıntılardan bahsetmektedir. Keff kelimesi elin iç kısmı, el ayası, avuç; ayak tabanı ve köpük manalarına gelmektedir (<http://lugatim.com>). Beyitte keff kelimesinin bu iki anlamı da kullanılmaktadır. Şair, beyitte yüzüne tokatlar vurulup, yere sürülmek suretiyle canının yanmasından sebeple umman kadar gözyaşı döktüğünü söylemektedir. Bir âşık olarak evvela şairi ağlatanın sevgili olduğunu düşünmek mümkündür. Nitekim bu gazeli tahmis eden Bursalı Rahmî Çelebi (d. ?? - ö. 975/1567/68) de “*İşk bir deryâ imiş eşk-i güher-pâşum gibi/Her habâbıdur anun bağrumdaki başum gibi/Cûş idicek mevcler peydâ olur kaşum gibi*” (Tıgılı, 2006: 110) diyerek aynı yaklaşımı paylaşır. Aşk deryasına düşenin aşkın coşkun dalgaları sebebiyle bağrında baş, gözünde inci gibi yaş eksik olmaz. Sevgilinin her türlü cevri ü cefası, tegafülü ve rakibe rağbeti âşığa tokat tesiri yapar. Bu davranış tokatlarıyla canı acıyan âşık umman gibi gözyaşı döker. Umman, çok büyük, uçsuz bucaksız engin deniz, okyanus manasındadır (<http://lugatim.com>). Deryâ-yı Ummân ise Hint Okyanusu, Umman Denizi demektir. Umman Denizi’nin suyu tuzlu ve acıdır. İncileriyle maruf Umman’ın köpüklü dalgaları durmadan kıyıya doğru yüzüstü sürünerek gelir gider. Şair bu deniz tasavvuruyla kendi hayatında çektiği sıkıntı ve acılara dikkat çekmektedir. Çocukluk ve ilk gençlik dönemi sıkıntılı geçen şair Fatih Sultan Mehmed (H 1444 -1446 M 1451-1481) döneminde sarayda bir müddet divan kâtipliği yapmıştır. II. Bayezid (M 1481-1512) döneminde Konya (Karaman) Valisi Şehzade Abdullah’ın divan kâtipliğini yapmıştır. Şehzade Abdullah’ın (H 889 M 1484) vefatı üzerine yirmi yıl devlet görevi alamamıştır. Nihayet H 910 M 1504 tarihinde Manisa sancağına çıkan Şehzâde Mahmud’a nişancı tayin olunmuştur. Şair, Şehzâde Mahmud’un da H 913 M 1507/8 tarihinde vefatı üzerine uğursuzluk düşüncesiyle ölünceye kadar devlet görevi almamıştır. Oğulları da kendisinden önce vefat eden şair acı üstüne acı yaşamıştır (Çavuşoğlu, 1971: 9 -13; Acar, 2009: 7). Şair, hayatının bu devresinde tabii olarak maddi manevi ızdırap ve sıkıntılar çekmiştir. Yine bu gazeli tahmis eden Kara Fazlî (d. ?? - ö. 971/1564) tahmisinde “*Dest-i kahr ile yakasın çekdiler çâk itdiler/Kurı yire başını bî-çârenün akıtdılar/Bâd-ı hışm ile yüregın oynadup incitdiler*” (Özkat,

2005: 257) diyerek aynı kanaati paylaşır. Bu süreçte anılan ızdırıp, sıkıntı ve sefaleti sadece şair değil yakınları da çekmiştir. Beyitten anlaşılın o ki şaire bunları reva görenler Umman Denizi'ni de şairin yakını sanarak ona da kefler vurup yüzünü yere sürmüşler. Aslında bu muameleden şairin çevresindeki bütün hüner sahipleri nasibini almıştır. Beyitte hem sevgiliden hem de hayattan tokatlar yiyen şair, devrinde kıymetinin bilinmediğinden şairane bir şekilde şikâyet etmektedir.

Beyitte “yüzüne kefler vurmak/yüzüne el içi ile vurmak; yire sürmek/yere sürmek ve acıtmak/ağrıtmak, acılaştırmak deyimleriyle mana desteklenerek *irsal-i mesel* yapılmıştır. Keff kelimesi elin iç kısmı ve köpük manalarına gelecek şekilde *tevriyeli* kullanılmıştır. Aynı şekilde acıtmak kelimesinin ağrıtmak ve acılaştırmak manalarıyla; nem kelimesinin de nem ve neyim manalarıyla *tevriye* yapılmıştır. Denizin köpükleri ve acılığı kendinden olup tabi olarak dalgaları da sahile doğru yayılır. Bu tabii hadiseyi şair evvela *tecâhül-i ârif* ile bilmezlikten gelmektedir. Sonra da bu tabiat olayını *hüsn-i ta'lîl* ile Umman Denizi'ne işkence ediliyormuş gibi açıklamaktadır. Bu deniz imgesi ile *mübalağa* yaparak umman gibi gözyaşı döktüğünü, çok sıkıntı çektiğini dile getirmiştir. Beyitteki “yüz, keff urmak, yire sürmek, acıtmak” ve “kef, deryây-ı Ummân, nem” kelimeleri tenasüp içindedir.

Beyitte şair inci gibi şiirleri olmasına rağmen Umman gibi yüzüstü sürünüp hor ve hakir görüldüğünü, hünerleri sebebiyle kadrinin bilinmediğinden bahisle talihsizliğini dile getirmiştir.

صونديلر بر جرعه كيم بيك ييل ياشرايچن تمام

بو پرى رولر نجاتى بيزى آدم سانديلر

7 Şundılar bir cür'a kim biñ yıl yaşar içen temâm

Bu perî-rûlar **Necâtî** bizi âdem şandılar

Ey Necâtî, o perî yüzlüler bizi âdem sanarak içenin tam bin yıl yaşadığı (aşk içkisinden) bir yudum sundular.

Hüsn-i makta beytinde hayatta yaşadığı sıkıntılardan bahseden şair, makta beytinde perî-rûlar diyerek hitabın yönünü tekrar sevgiliye çevirir. Peri, cin taifesinin güzel ve zararsız kısmına verilen addır. Fevkalâde güzel olduğuna inanılan peri, güzellik sembolü olarak kabul edilir. Perî-rû[y], peri yüzlü demek olup, peri gibi güzel yüzlü sevgili manasına kullanılır. Sevgili de peri gibi güzelliği ile insanı büyüleyip kendisine âşık eder. Peri gibi âşığa bir görünür bir kaybolur. Âşıktan devamlı kaçar onun yanına hiç uğramaz. Balıkesirli Zâtî (d. 876/1471 - ö. 954/1547)'nin “*Zâtîyâ ol mâh varsun bir zamân seyr eylesün/Görelüm âyîne-i devrân ne sûret gösterür*” (Tarlan, 1967: 194) beytinde söylediği gibi ayine-i devran bir zaman gelir serkeş seyreden sevgilinin mutedil davrandığını da gösterir. Beyitte de peri yüzlülerin bilinen yaklaşımlarının aksine âşığa münasip davrandıkları söylenmektedir. Beyitten ilk mana olarak anlaşılın şu ki peri yüzlü sevgililer, âşığı âdem sanarak içeni tam bin yıl yaşatan aşk şarabından bir cur'a sunmuşlar. Cur'a, kadehin dibinde kalan genellikle toprağa dökülen son bir yudum içkidir. Sevgililerin bu yaklaşımı Mezâkî (d. ?/? - ö. 1087/1676)'nin “*Sunar bir câm-ı memlû bin tehî peymânen sonra/Döner vefk-i murâd üzre felek ammâ neden sonra*” (Mermer, 1991: 518) beytinde söylediği gibi nasıl felek bin boş kadehten sonra bir dolu kadeh sunarsa felek tabiatlı sevgili de ancak bin bir dertten sonra aşkıdan bir damla sunar. Sevgilinin, âşığı âdem/insan yerine koyması pek de kolay olmaz. Sevgilinin yıllar süren merhamete gelme süreci âşığı kocadır. Necâtî, “*Necâtî kocalıkda oldı 'âşık/ Dirîğa irdi geç vakt irdi konuk*”; “*Kocalmaq ile Necâtî halâs olam sanma /Ki bir salım gibidür ışk seyh ü şâb üzre*” (Tarlan, 1997: 316, 468) beyitlerinden anlaşılacağı üzere yaşlanmasına rağmen aşk meydanından çekilmemiştir. Necâtî, ahir ömründe de olsa aşkı “bir salım”, “eve geç gelen misafir” olarak görmüştür. Geleneğe az da görülse felek meşrep sevgili, sabreden âşığın aşkıdan bir kadeh sunarak sonunda onu muradına erdirebilir. Necâtî de ömrünün sonunda böyle bir devlete nail olmuş olabilir. Beyit ilk mana olarak sevgilinin âşığa bu şekilde bir iltifatını hatıra getirirse de perî-rûlar/peri yüzlüler kelimesinin çoğul hâli beyti bu şekilde anlamaya mani görünmektedir. Aşk meydanında âşık nasıl rakip istemezse sevgili de aşkıda iştiraki kabul etmez. Necâtî, rivayete göre ölümüne yakın aile fertlerini ve dostlarını toplayarak onlarla vedalaşır. Bu sırada şaire muhtemel ki şifa amacıyla ilaç, şerbet veya su sunulur. Şair hayatın bu son sahnesinde kendisine sunulan ilacı ab-ı hayat, sunanları da perî-rûlar/güzel

insanlar olarak tahayyül eder. Dostlarının kendisini hayatının son anında ziyaret etmelerini de bir kıymet olarak görür. Hülâsa, gazel hastalığı ilerlemiş şairin helalleşme tablosu ile sona erer.

Beyitte “âdem sanmak/karşısındakine olduğundan fazla değer verme yanlısına düşmek deyimleriyle *irsal-i mesel* yapılmıştır. Beyitteki âdem sandılar ve bin yıl yaşar ifadeleri *telmiḥ* ile uzun ömür bakımından Hz. Âdem’i hatırlatmaktadır. Perî-rû *açık istiare* ile peri gibi güzel yüzlü sevgili ve güzel yüzlü insan manasına kullanılmıştır. Beyitteki “perî-rû, sundular, cür’a ve iĉen” kelimeleri tenasüp içindedir.

Beyitte şair, fani dünyadan baki âleme geçmeden önce dostlarıyla helalleşme sahnesini bir veda tablosu halinde dile getirir.

SONUÇ

Necâtî Bey, klasik Türk şiirinin kurucu şairlerindedir. Asrında gazel vadisinde üstat kabul edilen Necâtî, üslup olarak sade ve mesel tarzı söyleyişle tanınmıştır. Kendisi âşık tabiatlı olan şairin şiirleri de âşıkane dir. Şairin şerhe konu olan sandılar redifli yek-avaz gazelinde de anılan şiir anlayışı görülmektedir. Şair ömrünün son demlerinde şiire ve dostlarına veda mahiyetinde yazdığı bu gazelin matla beytinde arifane bir yaklaşımla dünya hayatının geçiciliğinden bahisle dünya devletine aldanmamak gerektiğini nasihat eder. Gazelin hüsnü matlaında çocukluk ve ilk gençlik döneminde hayattan ve sevgiliden çektiklerini anlatır. Müteakip üç beyitte âşıkane bir yaklaşımla sevgilinin medih ve tavsifini yapar. Evvela sevgilinin aynaya yansıyan güzelliğini Hz. Meryem’in kucağında Hz. İsa tablosu olarak tasavvur eder. Sevgilinin kelimelerle çizilen bu genel portresinden sonra diğer güzellik unsurlarına geçer. Şairi ahir ömründe kendisine cezbeden güzelin saçları Kâbe örtüsünden siyah, kaşları hilal gibi ve beli kıldan incedir. Bir âşık olarak şair, sevdiğini övüp onun güzelliklerini dile getirdikten sonra sözü tekrar hayatta çektiği sıkıntılara getirir. Bu cümleden olarak özellikle mahiyetinde görev yaptığı II. Bayezid’in oğulları Şehzade Abdullah ve Mahmud’un vefatından sonraki hayatını anlatır. Bu dönemde şairin ifadesine göre sadece kendisi değil yakınları da sıkıntı çekmişlerdir. Bütün hünelerine rağmen maruz kaldığı muamelelerden şairane bir eda ile şikâyet eden şair, gazelin makta beytinde hasta iken huzuruna gelen aile fertleri ve dostlarına veda eder. Hemen her beytinde bir deyim kullanılan gazele üslup olarak mesel tarzı söyleyiş hâkimdir. Gazelde hayat, aşk ve ölüm; sade bir dil ve şairane bir yaklaşımla anlatılır. Anılan muhtevasıyla Necâtî’nin hayatı ve vefatı bakımından belge kıymetinde olan gazel, edebiyat tarihi açısından da önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Acar, S. (2009). *Necati Bey Divanı sözlüğü (Bağlamli dizin ve işlevsel sözlük)*. [Yüksek lisans tezi], Selçuk Üniversitesi.

Akalın, L. S. (1980). *Edebiyat terimleri sözlüğü*. 5. Baskı. Varlık Yayınları.

Canım, R. (2018). *Latîfi Tezkiretü’s-Şu’arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ*. KTB Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr> [Erişim tarihi: 02.02.2024].

Çavuşoğlu, M. (1971). *Necâti Bey Dîvânı’nın tahlili*. Millî Eğitim Basımevi.

Çavuşoğlu, M. (1977). *Yahyâ Bey Dîvan tenkitli basım*. İÜ Yayınları.

Devellioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi.

Erdoğan, M. (2013). *Güzellik unsurlarıyla divan şiirinde sevgili*. Kitapevi Yayınları.

Ersoylu, H. (1981). *Cem Sultan’ın Türkçe divanı*. Tercüman 1001 Temel Eser.

<http://lugatim.com> [Erişim tarihi: 02.02.2024].

<https://kuran.diyamet.gov.tr> [Erişim tarihi: 04.01.2024].

<https://sozluk.gov.tr> [Erişim tarihi: 02.02.2024].

Kavruk, H. (2003). *Türkçe mesnevilerde sebab-i te’lif (Eser yazma sebebi)*. Özserhat Yayıncılık.

- Kaya, B. A. (2013). Necâtî Bey. Îsâ. <https://teis.yesevi.edu.tr> [Erişim tarihi: 26.04.2024].
- Kılıç, F. (2018). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-şu'arâ*. KTB Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr> [Erişim tarihi: 02.03.2024].
- Mengi, M. (1995). *Mesîhî dîvânı*. AKM Yayınları.
- Mermer, A. (1991). *Mezâkî hayatı edebî kişiliği ve divanı'nın tenkitli metni*. AKM Yayınları.
- Olgun, İ. & Parmaksızoğlu, İ. (1990). *Firdevsî-i Rûmî Kutb-nâme*. TTK Yayınları.
- Özkat, M. (2005). *Kara Fazlî'nin hayatı eserleri edebî kişiliği ve dîvânı (İnceleme-tenkitli metin)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Özön, M. N. (1987). *Osmanlıca Türkçe sözlük*. 7. Baskı. Anka Ofset Basımevi.
- Pakalın, M. Z. (1993). Rint. *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C III. MEB Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2009). *Osmanlı şiiri antolojisi*. 4. Baskı. YKY Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı şiiri kılavuzu*. 1. Baskı. OSEDAM Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1970). *Zâtî Divanı gazeller kısmı*. I. Cilt. İÜ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1997). *Ahmet Paşa Divanı*. Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1997). *Necati Beg Divanı*. MEB Yayınları.
- Tığlı, F. (2006). *Bursalı Rahmî Çelebi ve divânı*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Üniversitesi.
- Uzun, M. İ. (2001). Kâbe. Türk edebiyatı". *TDVİA*. C 24. TDV Yayınları.
- Ünal, S. (2001). Kâbe. *TDVİA*. C 24. TDV Yayınları.
- Üstüner, K. (2014). *Tasavvuf ve klasik şiirimiz (14. ve 15. yy. divanlarına göre)*. 2. Baskı. Akçağ Yayınları.
- Yücel, B. (2002). *Mahmud Paşa Adnî Divanı*. Akçağ Yayınları.